

E-LOGOS

ELECTRONIC JOURNAL FOR PHILOSOPHY
ISSN 1211-0442

18/2009

University of Economics
Prague

O niektorých problémoch vzniku
apriórnych súvzťažností myslenia a
ich riešení prostredníctvom
nomotvorného charakteru myslenia

Matúš Pošovanc

Abstract

The basic aim of this paper is to point out to some problems which are, in my opinion, presented in Jan Pavlík's argumentation about the genesis of apriory relations on thinking. These problems can be revealed by the presentation of his paper concerned with apriory knowledge on "*Austrian Economics and the Problems of Apriorism*," and also of his papers concerned with the evolution of conscious human being "*On Patocka's Conception of the „Ideal Genesis “of Language“*," "*In defense of (not so extreme) apriorism*" and others as "*On the Spontaneous Emergence of the Norms of Distributive Justice and the Catallactic Rules.*" I will try to find the solution of the stated problems in the works of other authors as Jean Piaget, F.A. Hayek and Karel Pstružina, too. This knowledge will lead me to the statement that thinking has got the *nomo-constitutional character* which will enable to reconstruct the Pavlík's argumentation without the stated problems.

Abstrakt

Cieľom tejto práce bude poukázať na niektoré problémy, ktoré má podľa môjho názoru argumentácia Jána Pavlíka zameraná na vznik apriórnych súvzťažností myslenia. Tieto problémy sa podarí odhaliť vďaka predstaveniu si Pavlíkových názorov na apriornosť poznania z jeho práce „*Austrian Economics and the Problems of Apriorism*," ako aj názorov na vznik uvedomelej ľudskej bytosti a jazyka z jeho iných prác, a to „*O Patočkovej koncepcii <ideálneho vzniku> jazyka*“, „*Na obranu nikoli príliš extrémneho apriorizmu*," a „*O spontánnom vzniku noriem distribatívnej spravodlivosti a katalaktických pravidiel*“. Riešenie problému sa pokúsim nájsť v popise prác autorov, ako sú Jean Piaget, F.A. Hayek a Karel Pstružina. To ma privedie k tvrdeniu, že myslenie má nomotvorný charakter, ktorý umožní nanovo zrekonštruovať Pavlíkovu argumentáciu bez stanovených výhrad.

Klíčová slova: evolučný apriorizmus, nomotvorný charakter myslenia človeka, myslenie, jazyk, poznanie, druhy poznania, Hayekov Sensory Order, Piagetova teória inteligencie, Pstružinova teória myslenia, endocepty myslenia.

1. Apriórny charakter myslenia človeka

Pavlík vo svojej práci *„Austrian Economics and the Problems of Apriorism“* rieši problém platnosti apriórnej ekonómie a praxeológie. Tá čelí tzv. problému argumentácie v kruhu (*petitio principii error*). Dôvodom je to, že každá snaha o preukázanie platnosti pravdivého apriórneho poznania je založená na inom apriórnom poznaní, t.j. každý „syntetický a dokonca i analytický apriórny výrok, musí naraziť na problém argumentácie v kruhu, vzhľadom na to, že každý vedecký prístup je založený na nejakých apriórnych predpokladoch¹“. Ako hovorí Pavlík, tomuto problému sa nie je možné vyhnúť hlavne vtedy, „pokiaľ je predmet poznania samotnou štruktúrou a pôvodom samotného poznania²“. Príkladom môže byť jazyk, kedy na vysvetlenie jazyka musíme použiť jazyk ako taký. Pavlík ďalej píše, že východisko z tohto stavu nie je podľa jeho názoru možné nachádzať v nezlučiteľnom dualizme (udáva príklady Kanta, Husserla, Brentana, Bolzana a spol.) apriórneho a aspotreriórneho poznania. Pre Pavlíka ostáva jedinou možnosťou obhájenia apriorizmu – monizmus. Ten sa stavia k ľudskej myslí ako súčasť prírody, ktorá umožňuje reflektovať prírodné zákonitosti. Monizmus zároveň tvrdí, že pokiaľ takto generovaná myseľ obsahuje určité apriórne súvzťažnosti popisujúce základné vzťahy reality, tie musia byť nielen zákonitosťami myslenia, ale musia skutočne existovať v realite a to minimálne v tej časti, ktorá bola základom pre vznik organických organizmov.

Tieto paralelistické tvrdenia (spojitosti mysle a kauzálneho sveta) preberá Pavlík prioritne od Hayeka a jeho teórie psycho-fyzikálneho paralelizmu. Aj keď Pavlík prichádza k týmto záverom o apriorizme, musí stále čeliť problému argumentácie v kruhu. Ten vychádza nielen z toho, že všetko poznanie musí byť založené na inom poznaní, ale i z explicitnej definície monistickej metodológie, ktorú definuje Hegel (podľa Pavlíka jeden z prvých predchodcov evolučného apriorizmu) a ktorá znie nasledovne:

„Výsledok akéhokoľvek pravdivého vedeckého alebo vedecko-filozofického skúmania musí preukázať, že to, čo slúžilo ako bezprostredný a bezpodmienečne platný začiatok daného skúmania (napr. princíp konštantne fungujúcich príčinností), je fakticky nevyhnutne sprostredkovaný (resp. podmienený) tým, čo bolo objavené v rámci daného skúmania³“.

Problém argumentácie v kruhu súvisí aj s Hayekovým systémom psycho-fyzikálneho paralelizmu, kedy nové poznatky vytvárame na základe iných poznatkov, čo podľa Hayeka vedie nevyhnutne k rozširovaniu tautologického

---

¹ Pavlík, J.: *Austrian Economics and the Problems of Apriorism*. [WWW DOCUMENT] <<http://nb.vse.cz/kfil/elogos/science/pavl106.pdf>> str. 15

² Pavlík, J.: *Austrian Economics and the Problems of Apriorism*. [WWW DOCUMENT] <<http://nb.vse.cz/kfil/elogos/science/pavl106.pdf>> str. 16

³ Ibid. str. 25

charakteru poznania reality⁴. Avšak problém argumentácie v kruhu je možné v rámci monistickej metódy eliminovať. Postup, ktorý môžeme zvoliť je nasledovný. Naše poznanie pri realizovaní vedeckého skúmania príde k bodu, kedy zistí, že dané skúmanie je založené na inom apriórnom poznaní. Na začiatku skúmania to však nebolo zjavné. Takto dosiahnutá „hranica“ poznania však vytvára motiváciu pre hľadanie nových odpovedí. Pokiaľ poznanie na základe iných predpokladov nedokáže priniesť nové – kvalitatívne hlbšie – poznatky o danom probléme, upadá do argumentácie v kruhu. Avšak, ak túto hranicu „prekročí“, a to tým, že poskytne nový pohľad, presnejšie a kvalitnejšie poznatky o danom probléme, je naše poznanie obohatené, čím sme argumentačný kruh akoby prekročili (Pavlík používa výraz „prekročiť limity poznania“). To nám zároveň umožňuje lepšie chápať charakter, či príčinu „staršieho“ poznania a vytvoriť tak novú „apriórnu schematizáciu“.

V rámci tohto postupu vychádza Pavlík z Hegela. A aj keď sa podľa Pavlíkovho názoru Hegel vo viacerých aspektoch jeho systému mylí, je možné racionálne jadro jeho teórie využiť. Pavlík píše, že po prvé Hegelov popis získavania pravdivých poznatkov naozaj obohacuje naše poznanie na základe testovania (viacerých a v mnohých prípadoch aj mylných) predpokladov založených na porovnávaní objektu s našimi poznatkami o objekte. To je možné na základe toho, že objekt je nám daný akoby dvakrát – raz akoby spojený s naším poznaním a druhýkrát ako nezávislý od neho v prebiehajúcej reflexii. Po druhé je pohyb jeho „skúsenosti sebauvedomenia“ založený na tzv. kumulativistickom prístupe. Tento princíp pozostáva z toho, že každý ďalší apriórny predpoklad o realite *neneguje* predchádzajúci v absolútnom zmysle, ale zachováva čiastočne jeho charakter, čím vytvára omnoho komplexnejšie poznanie. Po tretie, Heglov proces „skúsenosti sebauvedomenia“ je procesom tvorby poznania založený na tvorbe nových predpokladov, kedy sa staršie predpoklady dostávajú do kontradikčného stavu s novými poznatkami. Nové predpoklady sa potom pre myslenie človeka stávajú vhodnejšie, pričom však obsahujú predchádzajúce poznanie. Zároveň je podľa Hegla možné samotný proces „skúsenosti sebauvedomenia“ plne a explicitne rozpoznať až následne, retrospektívne. Samotní ľudia, ktorí predpoklady o realite vytvárajú, si totižto nemusia byť plne vedomí tej ktorej konkrétnej spojitosti nových predpokladov a nim predchádzajúcich starších predpokladov. Práve toto podľa Pavlíka ukazuje Hegla ako prvého predchodcu evolučného apriorizmu. Pavlík zároveň upozorňuje, že takýto proces vzniku poznania nie je identický s procesom biologickej evolúcie (náhodné mutácie genetického kódu), pretože v prípade poznávania je motívom kontradikcia nájdená mysl'ou medzi starším a novším poznaním. Po štvrté je podľa Pavlíka dôležité uvedomiť si, že Heglova dialektika je

---

⁴ Dôležitým je v tomto zmysle i Hayekov poznatok o charaktere nášho poznania, ktoré je založené na vzájomne prepojených definíciách; detailne v Hayek, F.A.: *The Sensory Order*. The University of Chicago Press. Chicago. Illinios. 1976., str. 170 (časť 8.19)

akýmsi testovaním predpokladov. Avšak nie v súčasnosti známom zmysle slova „empirického testovania“, ale ide skôr o určitý vnútorný rozhovor, vzájomné konfrontácie a porovnávanie predpokladov a existujúceho poznania, ktoré reprezentujú existujúce objekty reality. A na základe tohto „rozhovoru“ myslenie vytvára nové predpoklady, ktoré musia akoby „zapadnúť“ do celkového systému poznania.

V ďalšej časti svojej práce demonštruje Pavlík takto načrtnutú teóriu na historickom príklade vývoja poznania vo fyzike, kde prezentuje posun od tradičného vnímania kauzality k štatistickému determinizmu⁵. Pavlík vysvetľuje, že klasická fyzika musela prekročiť hranicu dovtedajšieho poznania, aby dokázala vysvetliť fungovanie mikrosveta. To znamená, že fyzika opustila klasickú predstavu kauzality a vysvetľuje fungovanie mikrosveta na základe štatistického determinizmu. Ten však spätne na úrovni makrosveta (na základe teórie dekoherencie) „funguje“ v súlade s kauzálnymi zákonitostami. Fyzici spresnili naše poznanie, pretože po odstránení stanovených problémov (problém s „fungovaním“ kauzality na úrovni mikrosveta) máme omnoho komplexnejšiu verziu apriórneho poznania o kauzalite. Tá dnes znie nasledovne: „akýkoľvek merateľný/á dej/vec v prírode je determinovaný iným/ou dejom/vecou – buď kauzálny na makroúrovni alebo štatisticky na mikroúrovni.“ Takto stanovený poznatok obohacuje naše poznanie, pretože komplexnejšie popisuje fungovanie sveta. Pavlík preukázal špirálový posun poznania, kde poznatky klasickej fyziky vyústili do kvantovej mechaniky. Po prvé to spätne potvrdzuje dôležitosť vývoja poznania v oblasti klasickej fyziky (kumulovanie poznania) a po druhé to potvrdzuje, že kauzalita skutočne existuje nezávisle od našej mysle a že naša myseľ ju reflektuje správne na úrovni makrosveta. Pavlík toto môže tvrdiť, pretože štatistický determinizmus nevychádzal z predpokladov o kauzálnom determinizme. Vychádzal z nemožnosti aplikácie kauzality na špecifický objekt vlnovej častice. Vývoj teoretického poznania však ukázal, že na úrovni makrosveta je štatistický determinizmus vlastne kauzalitou. Tým sa teoretické poznanie vyhlo argumentácii v kruhu. Pavlík tak demonštruje, že pokiaľ by bolo poznanie v oblasti fyziky čisto impozicionistickým v zmysle Kanta, nebolo by možné nikdy prekročiť jeho hranice (ísť na úroveň mikrosveta a štatistického determinizmu), čo inými slovami znamená, že:

„nájsť limity údajného impozičného (čisto formálneho) apriórneho usúvzťažnenia znamená, že je vlastne reflexionistické; to implikuje, že v rámci daných limitov, dané vzťahy, ktoré korešpondujú s apriórnym usúvzťažnením, skutočne existujú“⁶.

⁵ Pavlík, J.: *Austrian Economics and the Problems of Apriorism*. [WWW DOCUMENT] <<http://nb.vse.cz/kfil/elogos/science/pavl106.pdf>> str. 38 – 50

⁶ Ibid. str. 52

Pavlík ďalej anticipuje niektoré argumenty, ktoré by aj po tejto argumentácii mohli vzišť z kruhov empirikov. V stručnosti ich môžeme zhrnúť do tvrdenia, že potvrdenie obmedzenej možnosti aplikácie apriórneho syntetického výroku o kauzalite, je vlastne jeho samotným empirickým vyvrátením. Na tieto možné námietky sa snaží odpovedať či už prostredníctvom Hoppeho argumentu voči empirizmu o tom, že ak by daný výrok o kauzalite nebol apriórnym syntetickým výrokom, ale len analytickým, tak by nehovoril nič o realite. A ak by bol empirickým výrokom musel by vždy čeliť neistote o jeho pravdivosti, vzhľadom na to, že by sa s každým potenciálnym ďalším testom mohla potvrdiť jeho nepravdivosť⁷. Potom by však neprinášal žiadne nové poznanie. Druhou argumentačnou možnosťou je, že vzhľadom na to, že je tento výrok o kauzalite predpokladom pre akékoľvek testovanie, nie je možné ho testovať bez toho, aby sme nepredpokladali jeho platnosť. Druhým protiargumentom môže byť samotné popretie Humovej verzie empirizmu, ktorá popisuje výroky o kauzalite len ako pravdepodobnostné výroky o skúmaných dejoch, prostredníctvom samotnej teórie dekoherencie, ktorá dokázala funkčnosť klasickej kauzality na makroúrovni. Poslednou možnosťou popretia námietok zo strany empirikov je samotná verzia monistického evolučného apriorizmu. Tá v stručnosti hovorí to, že hypotéza o klasickej kauzalite bola človeku „daná“ na základe vrodenej gramatiky, resp. na základe spontánnej genézy vzniku jazyka. Hypotéza však bola poznaním človeka testovaná, a vzhľadom na nemožnosť jej všeobecnej aplikácie na realitu, musela byť vytvorená nová – presnejšia – hypotéza, ktorá následne potvrdila platnosť aj jej klasickej verzie avšak len na úrovni makrosveta. Pavlík prezentuje, že týmto spôsobom je možné preukázať bez toho, aby sme vpadli do argumentácie v kruhu, pravdivosť (intersubjektívnu), ako aj reálnu existenciu (korešpondenciu myslenia i reality) napr. princípu konštantne pôsobiacich príčinností na úrovni makro objektov reality.

Ďalej sa Pavlík snaží odpovedať na možný protiargument zameraný na samotný jazyk, ktorý je problematickým vzhľadom na to, že akoby „núti“ myslenie „vkĺzať“ do argumentácie v kruhu, pretože používa jazykové pojmy, ktoré majú samotný jazyk popísať. V tomto prípade však poukazuje, že rovnako v tejto oblasti bol zrealizovaný špirálový pohyb myslenia. Ten pozostáva z toho, že jazyk používaný v normálnej reči (tzv. predvedecký jazyk) je schopný popísať úroveň len makro objektov reality. Avšak matematický (tzv. vedecký) jazyk je schopný popísať realitu na všetkých jej úrovniach, čím sa odhaľuje obmedzenosť popisu tzv. predvedeckého jazyka a zároveň sa odhaľuje to, že matematický jazyk sa vie „dotknúť“ nielen oblastí, ktoré vie popísať predvedecký jazyk, ale i oblastí, ktoré nie sú opísateľné predvedeckým jazykom. Tým sa však dokazuje platnosť apriórneho charakteru predvedeckého jazyka. To je možné opäť paradoxnou informáciou, že predvedecký jazyk nedokáže popísať určitú časť reality. Predvedecký jazyk nie je totižto

⁷ Hoppe, H. *Economic science and Austrian method*. [WWW DOCUMENT] <<http://www.mises.org>>

absolútnym začiatkom všetkého skúmania nezávislého od ničoho iného (napr. od existujúcej reality) a že daná časť reality existuje aj bez toho, aby bola predvedeckým jazykom opísateľná. Zároveň môžeme implikovať, že časť reality (napr. mikrosvet) je opísateľná vedeckým matematickým jazykom bez nutnosti predpokladu jazyka popisujúceho makrosvet. Matematický jazyk zároveň korešponduje na úrovni makro objektov s predvedeckým jazykom. To nás oprávňuje vyhlásiť o oboch typoch jazykov, že majú apriórny charakter bez toho, aby sme sa dostali do argumentácie v kruhu. Pokiaľ sme totižto vedeckým jazykom vedeli odhaliť určitú časť reality mimo popisu predvedeckého jazyka, dokazujeme tým, že vedecký jazyk je komplexnejším a správnejším nástrojom popisu reality. Vzhľadom na to, že na makroúrovni korešponduje s predvedeckým jazykom, môžeme o predvedeckom jazyku vyhlásiť to isté, pričom obmedzujeme len charakter jeho aplikácie na makrorealitu.

Pavlík následne pristupuje k popisu vzniku apriórnych súvzťažností v jednotlivých systémoch poznania – kauzálnom, teleologickom a normatívnom. Toto delenie preberá Pavlík od Engliša,⁸ ktorý delí systém poznania na *kauzálny* – systém poznania o realite, *teleologický* – systém poznania o ľudskej vôli, *normatívny* – systém poznania o ľudských normách⁹. Pavlík k tomuto účelu čiastočne modifikuje Hayekovu teóriu psycho-fyzikálneho paralelizmu a to tak, že daná teória by mala byť zameraná na hľadanie kauzálnych štruktúr univerzálnej gramatiky, ktorej realizovanie sa (spredmetňovanie sa) v rámci spontánnej genézy jazyka umožňuje teleologický systém myslenia. Pavlík zároveň ukazuje, že vznik systémov poznania (kauzálny, teleologický i normatívny) a ich apriórnych súvzťažností je sprostredkovaný prostredníctvom jazyka. Pavlík ďalej hovorí, že pôvod vrodenej univerzálnej gramatiky, ktorá je základom vzniku jazyka a v kontexte Pavlíkových diel i poznania, nie je z nášho pohľadu až tak dôležitý. Univerzálna gramatika vznikla buď ako genetická mutácia, alebo ako rozvoj prekonceptuálnych gestálnych

⁸ Životopis Karla Engliša pozri na tomto linku [WWW DOCUMENT]

<<http://www.euroekonom.cz/osobnosti/z-englis.html>>

⁹ Engliš vychádza z Kanta, ktorý delí svet na „jak jest“ a „jak býtí má“. Otázka podľa Engliša však nestojí v tom, či vedľa existujúceho sveta existuje ešte iný svet, ale že či „vedľa myšlienkových obsahov, ktoré si predstavujeme ako existentné (skutočné a kauzálne), sú tiež myšlienkové obsahy, ktoré sú logicky inak konštruované.“ Na túto otázku dáva odpoveď, že áno a sú to práve poznatky, ktoré majú charakter chcenia (myšlienkový obsah si u nich predstavujeme ako chcený) a povinnosti (myšlienkový obsah si u nich predstavujeme ako zaväzujúci k povinnosti), resp. teleologické a normatívne poznanie. Engliš ďalej rozlišuje vedy na formálne a vedy materiálne, ktoré delí na teoretické (kauzálne, teleologické a normatívne) a praktické. Formálne vedy analyzujú formy myslenia, do ktorých ako nohy do topánok „obúvame“ každý myslený obsah. Proti nim stoja vedy materiálne, ktoré sa zaoberajú skúsenosťou a mysleným obsahom, ktorých predmetom je vonkajší svet. Myslený obsah má teda na jednej strane obsah osebe a na druhej strane svoju formu. Engliš ďalej poukazuje na rozdiel medzi tým, či je myšlienkový obsah iba poznávaný alebo i hodnotený. Pokiaľ je len poznávaný, jedná sa o teoretické poznatky, pokiaľ je i hodnotený, jedná sa o praktické poznatky; Bližšie pozri napr. Engliš, K. (1932). *Theorie Státního hospodářství*. Praha: Nakladatel F. Topič, alebo Engliš, K. (1930) *Teleologie jako forma vědeckého poznání*. Praha: Nakladatel F. Topič

súvislostí. O tom svedčí na jednej strane Hayekova interpretácia mentálnych aktov ako ľudí, tak ostatných bytostí s centrálnou nervovou sústavou, ako aj fakt, že niektoré živočchy (šimpanzy, delfíny) sú schopné realizovať určité gramatické úkony.

Prvým popisovaným systémom poznania je kauzálny systém, kde sa zameriame na princíp kauzality, ktorý museli používať všetci ľudia všetkých čias minimálne v implicitnej forme (pomenovaný bol Aristotelom, následne transformovaný Galileom, Descartesom, Newtonom a ďalšími, pričom svoj charakter apriórnej súvzťažnosti získal v Kantovom diele). Implicitná forma používania tejto apriórnej súvzťažnosti sa realizovala podľa Pavlíka na základe evolučného vzniku jazyka a vychádzala z konania ľudí. Jednotlivci tým, že začali používať *predmety reality*, ktoré ich konaním menili svoj vzhľad, či použitie, začali chápať význam týchto dejov v tom zmysle, že všetko čoho sa človek dotýka, je ovplyvnené jeho vlastnou aktivitou. Tento význam bol ďalej transformovaný aj na vzájomné ovplyvňovanie objektov v realite navzájom, z čoho následne vyplynulo, že na pozadí činností našich predchodcov vznikol všeobecný reflektovaný význam a charakter základnej apriórnej súvzťažnosti týkajúcej sa kauzality.

V rámci popisu teleologického systému poznania, ktorý sa generuje prostredníctvom vzniku jazyka, sa podľa Pavlíka jedná o to, že „jazyk reflektuje špecifické používanie jeho samotného¹⁰“. Pre stanovenie toho, ako popísať cieľ, je podľa Pavlíka ďalej nevyhnutné definovať cieľ ako výsledok ľudskej aktivity, t.j. „urobiť skutočným to, čo sa zatiaľ vyskytuje len ako intencia¹¹“. Pavlík zdôrazňuje, že to, že v minulosti bol teleologický systém poznania interpretovaný ako kauzálny systém (svedčí o tom podľa neho Aristotelove vnímanie *causa finalis*), znamená, že „niekto je schopný konať cieľavedome bez toho, že je schopný definovať, čo znamená cieľ vo všeobecnosti¹²“. Avšak takéto konanie nebráni tomu, aby sa na pozadí konkrétnych činností jednotlivca negeneralizoval všeobecný význam toho, že za určitých okolností sa darí človeku (skupine ľudí) materializovať to, čo chce. Pavlík hovorí, že cieľavedomé konanie vzniká u človeka vtedy, keď činnosť človeka začína byť podriadená jazyku, ktorý umožňuje zosobňovať aj to, čo nie je aktuálne prítomné v jeho poli vnímania a prekračovať tak horizont vnímania.

Nakoniec celej práce sa Pavlík venuje normologickému systému myslenia, o ktorom hovorí, že je kvázi-reflexionistický vzhľadom na to, že aplikovaná norma v spoločnosti sa môže postupom času (vzhľadom na nové spoločenské vzťahy) stať neadekvátnou. Príkladom, ktorý uvádza, sú tzv. normy distributívnej spravodlivosti, ktoré stoja v určitom protiklade k rozvoju trhového systému. Tieto normy sú

¹⁰ Pavlík, J.: *Austrian Economics and the Problems of Apriorism*. [WWW DOCUMENT] <<http://nb.vse.cz/kfil/elogos/science/pav1106.pdf>> str. 66

¹¹ Ibid. str. 66

¹² Ibid. str. 66

formálne a sú aplikované všetkými ľuďmi v rámci histórie. Aj keď sú tieto normy aplikovateľné na všetkých ľudí v rámci histórie, tento predpoklad sa ukázal ako omylný a bol nahradený iným predpokladom, ktorý hovorí o tom, že aplikovateľnosť týchto noriem je len v rámci rodiny, či firmy, avšak nie v rámci spoločenstva ľudí. Starý predpoklad bol preto nahradený predpokladom o tzv. *katalaktických pravidlách*¹³.

V rámci práce „*Austrian Economics and the Problems of Apriorism*“ predviedol Pavlík zaujímavú argumentáciu na obhajobu apriorizmu a z tohto hľadiska nie je nutné stanovovať žiadne výhrady. Výhrady je však nutné stanoviť k popisu vzniku apriórnych súvzťažností v rámci jednotlivých systémov poznania, ktoré vyplývajú z jeho ďalších prác (jeho pracovného systému) zameraných na vznik *uvedomelej ľudskej bytosti na základe nasledovania noriem v prehistorických spoločenstvách* a s týmto procesom súvisiacej dôležitosti jazyka. Aby som dokázal skonkrétniť moje výhrady, skúsím v stručnosti predstaviť základné črty Pavlíkovho popisu vzniku jazyka. Pavlík pri predstavení týchto názorov vychádza z Hayeka a jeho teórie spontánneho poriadku a vzniku katalaktických pravidiel. V súlade s Hayekom tvrdí, že normatívny systém poznania je historicky nadradený teleologickému, avšak nesúhlasí s Hayekom, že katalaktické pravidlá vychádzajú z ľudskej animality. Na rozdiel od Hayeka tvrdí, že predchodca človeka žil v prehistorických spoločenstvách, ktoré sa riadili tzv. normami distributívnej spravodlivosti¹⁴. Tie mohli omnoho pravdepodobnejšie vzniknúť nevedomou produkciou ako samotné katalaktické pravidlá. Z toho vyplýva, že tieto normy predchádzali účelovému vedomiu. Podľa Pavlíka, až v takýchto spoločenstvách mohol vzniknúť jazyk a následne mohli jedinci uvedomelo uchopovať svet, čo je podľa neho i v súlade s tradičnou teóriou vzniku jazyka, že jedine spoločenské konanie umožnilo vznik jazyka.

Pavlíkovo výklad vzniku jazyka začína popisom indivíduí, ktoré na začiatku použili slovný význam, ktorý označuje „*pokiaľ nie všetko jsúce, tak aspoň mnohé, inak odlišné*“. Pokiaľ sa stalo, že takto použitým výrazom oba subjekty popisovali na jednej strane *rozdielne* udalosti alebo entity, ktoré však boli určitým spôsobom podobné a pokiaľ v takto vzniknutom „dramatickom spore“ bol jeden zo subjektov donútený pridať k svojmu výkriku prefix, či sufix, začína takto vzniknuté praslovo vyjadrovať odlišný dej, či entitu. Tým boli medzi danými slovami vytvorené určité nutné súvzťažnosti. Tieto súvzťažnosti podľa Pavlíka vyjadrujú podklad pre syntetické apriórne výroky, ktoré vznikajú na základe diferenciácie vágne chápaného celku. Tento proces nie je zároveň riadený účelovým vedomím. Z toho však vyplýva,

---

¹³ Sú to základné spoločenské pravidlá - ako dobrovoľná výmena, akceptovanie vlastníckych práva a pod.

¹⁴ Definíciu Noriem distributívnej spravodlivosti pozri v Pavlík, J.: *On the Spontaneous Emergence of the Norms of Distributive Justice and the Catallactic Rules*. [WWW DOCUMENT]
<<http://nb.vse.cz/kfil/elogos/ethics/pavlik-5.htm>>

že príroda sa akoby skrz človeka stáva uvedomelou. Dané súvzťažnosti reality sa spredmetňujú vo významových jednotkách vznikajúceho jazyka a tým sa logika stáva ontológiou. Výsledkom je tzv. prirodzený jazyk, ktorý obsahuje významy, ktoré obsahujú informácie o základných súvzťažnostiach reality. O vzniku jazyka píše Pavlík aj na inom mieste:

„Nasledujúc Aristotela musíme predpokladať, že príroda vytvorila človeka s jeho schopnosťou reči cez sprostredkované ustanovenia primitívnych pred-humánnych spoločenských štruktúr. Začnúc od Patočkovej snahy neverbálnych emocionálnych foriem imperatívneho správania, môžeme tiež predpokladať, že to bolo práve inštinktívne imperatívne správanie sa v jeho rôznych kolektívnych formách, ktoré bolo najdôležitejším typom intersubjektívnych vzťahov v týchto sociálnych štruktúrach. Ďalej musíme tiež predpokladať spoločný charakter inštinktívneho imperatívneho správania. To znamená, že neexistuje nejaká konštantná väčšina členov pred-humánnej hordy, ktorá používala formu kolektívneho imperatívu s odvolaním sa na konštantnú minoritu; skôr sa členovia hordy navzájom týmto správaním vydierali. Modus imperativus inter-subjektívnych vzťahov je prvotne sprostredkovaný prostredníctvom zvukových signálov; tieto signály sú spojené s okamžitým náznakom trestu. Ak je tento signál tak efektívny, že dokáže potlačiť prechod skutočného inštinktívneho napätia jednotlivca tak, že korešponduje s prezentovanou telesnou činnosťou, potom toto rezultuje do prezentácie novej, želanej, ale zakázanej činnosti. Predstavenie novej alebo anticipovanej činnosti v myslí jednotlivca je udržiavané prostredníctvom troania inštinktívnej tenzie (napätia), ktorá trvá, pretože bola neuspokojená. Takto trvajúce napätie naznačuje bez prestávky (alebo ako sa hovorí obsedantne) štruktúru zakázaného konania, t.j. štruktúru vlastnej prirodzenej kontinuácie. A je to práve záležitosť zvukov imperatívnych signálov, ktorá umožňuje fixovanie prezentovania novej alebo anticipovanej činnosti. Menovite prostredníctvom ďalšieho rozvoja (opakovania, asociácií, atď.) štruktúry želanej ale imperatívne zakázanej činnosti, ktorá sa integruje so zvukmi imperatívnych signálov a pretavuje sa do primitívneho uvedomenia si. A práve takýmto spôsobom je signál transformovaný do zmysluplného slova. A tak zakázaná (alebo tabuizovaná) činnosť, ktorá chápe všetky svoje vnútorné a externé („objektívne“) komponenty, je transformovaná do horizontu novej alebo anticipovanej skúsenosti; je nevyhnutné zdôrazniť, že možná alebo anticipovaná skúsenosť je prezentovaná len prostredníctvom zmysluplných slov. Následkom toho je ontologická štruktúra sveta odvodená zo štruktúry možných činov v ich celistvosti. Univerzálna gramatika je tiež odvodená zo štruktúry možných činov“¹⁵.

Z uvedeného vyplýva niekoľko dôležitých poznatkov. Po prvé Pavlík v súlade s Hayekom tvrdí, že ľudia v predhumánnych spoločnostiach nie sú uvedomelé bytosti vzhľadom na to, že u nich neexistuje jazyk, ktorý sa ešte len tvorí. Druhým podstatným tvrdením je to, že jedinci sa riadia normami distributívnej

¹⁵ Pavlík, J.: On Patočka's Conception of the „Ideal Genesis“ of Language. WWW DOCUMENT <<http://nb.vse.cz/kfil/elogos/language/Pavlik1-94.htm>>

spravodlivosti, ktoré umožňujú žiť jedincom v spoločenstve a tým umožňujú vznik jazyka a následne i myslenia a poznania. Po tretie, vznik jazyka je u Pavlíka zároveň procesom, v ktorom sa vytvárajú základné apriórne súvzťažnosti poznania.

Pavlíkova argumentácia je logická, presvedčivá a do značnej miery správna. Musíme si však všimnúť, že ani on sa úplne nedokáže vymaniť z pohľadu na našich predkov ako na individua, ktoré sú plne neľudské (t.j. bez aspoň čiastočnej uvedomelosti subjektu). To je patrné z jeho popisu jedincov, ktorí síce nemajú vybudovaný jazyk, avšak už musia mať vedomie o sebe. To vyplýva minimálne z toho, že sám píše, že daní jedinci majú „*oboustrannou touhu prosadiť své,*“ čo poukazuje na určitý druh primitívneho EGA. V rámci jeho argumentačného systému musíme tiež minimálne implicitne predpokladať človeka ako bytosť stvorenú na uchopovanie reality prostredníctvom reči, čím sa musí kvalitatívne líšiť od „spoločenských usporiadaní“ iných bytostí, u ktorých *akoby* vidíme prvky ľudského spoločenského usporiadania, napr. dnes šimpanzy, delfíny, v minulosti podobné druhy ne-humánnych spoločenstiev. K tomu i sám Pavlík hovorí o bytosti, ktorú „príroda vytvorila s jeho schopnosťou reči cez sprostredkované ustanovenia primitívnych predhumánnych spoločenských štruktúr“, resp. sú to odkazy na vrodenu univerzálnu gramatiku. To však znamená, že nemôžeme absolútne prijať samotné Pavlíkove tvrdenia o neexistencii akejkolvek neuvedomelosti¹⁶. Vhodnejšie je predpokladať u týchto primitívnych bytostí určité vymedzenie seba samého voči realite a voči ostatným jednotlivcom. To znamená, že by sme mali u daných bytostí predpokladať už vyvinuté určité „*vnútorné psyché*“. Vnútorné psyché si môžeme predstaviť ako predstavy, v zmysle Pavlíkových slov, veľmi „*vágne predstavy*“ o realite. Tieto predstavy potom môžu byť základom pre tvorbu *pojmov* vznikajúcich v rámci spoločenstva ľudí¹⁷. To, že určité „*vnútorné psyché*“ existuje, by mal predpokladať i Pavlík, pretože aj on hovorí o zvukových signáloch, ktoré sprevádzajú život primitívneho človeka. Tie totižto svedčia o určitej forme „*komunikácie*“. A pokiaľ hovoríme o komunikácii, musíme mať čo komunikovať¹⁸. Zvukové signály by sme mali potom chápať ako pokus explifikovať predstavy o vnímanej a prežívanej realite primitívnej bytosti voči svojim súkmeňovcom, ktorí na dané pokusy reagujú a ich konanie je rovnako sprevádzané podobnými pokusmi

¹⁶ K tomuto problému pozri zaujímavý článok Steeves, H. P.: *The Familiar Other and Feral Selves*. [WWW DOCUMENT] <<http://www.feralchildren.com/en/pager.php?df=steeves>>

¹⁷ Vid' tiež Vána, V.: *Problém „druhého“ z hľadiska etického vzťahu*. [WWW DOCUMENT] <<http://nb.vse.cz/kfil/elogos/ethics/Vana2-94.htm>>

¹⁸ Pozri tiež napr. Jackendoff, R. *Precis of: Foundations of Language: Brain, Meaning, Grammar, Evolution*. „Paralelná architektúra jazyka umožňuje lepšiu alternatívu. Systém myšlienok, ktoré jazyk vyjadruje je nezávislým reprodukčným komponentom v mysli. Odkedy existuje, v určitom zmysle existuje aj u iných primátov, existoval u našich predchodcov prednostne pred jazykom. To znamená, že naši predchodcovia mali pravdepodobne zaujímavé myšlienky, ale nemali možnosť ich vypovedať; význam by mal byť preto prvotným generatívnym komponentom jazyka, ktorý vznikol.“ WWW DOCUMENT <<http://www.bbsonline.org/Preprints/Jackendoff-07252002/Referees/>>

explifikovania predstáv, ktoré môžu mať vokalizovanú alebo posunkovú podobu. Podobne to môžeme dnes vidieť u malých detí, ktorých rečové dispozície sú obmedzené, avšak ich snaha komunikovať je evidentná. Základný rozdiel medzi tým, čo si myslíme a čo tvrdí Pavlík, je potom v nasledovnom.

Pavlík v rámci svojej argumentácie hovorí, že neuvedomé ľudské bytosti (neuvedomé EGO) žijú v spoločenských usporiadaniach, v ktorých neuvedomelo nasledujú normy. To umožňuje týmto bytostiam žiť v spoločenstve a tým začať spolu komunikovať. Na základe komunikácie vzniká u týchto bytostí sebauvedomenie a s ním spojené poznanie. V rámci tohto procesu vzniku jazyka a uvedomelej bytosti potom vznikajú „sedimenty“ apriórnych súvzťažností poznania. V kontexte vzniku jazyka a uvedomelej bytosti môžeme potom povedať, že Pavlíkova koncepcia eliminuje *jednoznačne aktívne* pôsobenie mysle v tomto procese, ktoré je skôr posunuté do obdobia po ustanovení uvedomeleho EGA človeka.

Naopak ja tvrdím, že predchodcovia človeka žili v spoločenstvách, pričom boli bytosťami s vágne vymedzeným EGOM. To vytváralo základné predstavy o fungovaní reality, na pozadí ktorých sa vytvárali apriórne súvzťažnosti mysle. Tieto predstavy vytvárali obsah mysle, ktorý bol prostredníctvom komunikácie explifikovaný v prvotné jazykové pojmy. Na základe tohto individuálneho i spoločenského procesu sa následne vytvára plne vedomé EGO ľudskej bytosti. V kontexte vzniku jazyka a uvedomelej ľudskej bytosti teda tvrdím, že myseľ človeka je v tomto procese aj aktívnym prvkom, samozrejme v rámci hraníc pôsobenia vágne vymedzeného EGA.

Myslím si, že Pavlíkova predstava popisujúca tvorbu základných apriórnych súvzťažností v jednotlivých systémoch poznania nie je vzhľadom na jeho tvrdenia o historickej nadradenosti normatívneho systému voči teleologickému úplne správna. V nasledujúcom texte, by som sa rád pokúsil zrealizovať korekciu Pavlíka a predstaviť určitú modifikáciu historickej nadradenosti normatívneho systému poznania na nadradenosť tzv. nomotvorného charakteru ľudského myslenia, ktoré generuje všetky typy poznania. V prvom rade je však nutné predstaviť samotný nomotvorný charakter myslenia a preukázať jeho prítomnosť v prácach iných autorov.

2. Nomotvorný charakter myslenia človeka

Pod pojmom „nomotvorný charakter“ budem v tejto práci chápať funkcionálnu myseľ, prostredníctvom ktorej uchopujeme okolitú realitu na základe predstáv / predpokladov o určitom predmete alebo dejoch reality. Termínmi „nomo“ a „tvorný“ myslím „smerujúci k ľudskému ustanoveniu, či konvencii“, resp. „vedúci k ľudskej predstave, ľudskému predpokladu toho, ako by malo niečo byť“. Výsledkom tejto funkcionality je konkrétna predstava, predpoklad, hypotetický

model o tom, ako je niečo usporiadané, resp. ako by malo byť niečo usporiadané, resp. ako by sme chceli, aby bolo niečo usporiadané.

Vychádzam z toho, že proces poznávania je založený na vzájomnom kategorizovaní fenoménov, t.j. že daný predmet, jav uchopujeme na základe jeho vlastností, ktoré kategorizujeme voči iným vlastnostiam týkajúcich sa ďalších predmetov, javov alebo myšlienok. To znamená, že predstavu napr. vtáka alebo predpoklad o vtákovi získavame ako predstavu ne-stromu, ne-opice, resp. niečoho, čo nevie lietať, lieta iným spôsobom a pod. Kategorizáciou fenoménov sa vytvárajú v mysli poznatky v podobe predstáv/predpokladov (nomotvorných útvarov), napr. o vtákoch. Tieto predstavy/predpoklady ďalej myseľ testuje. Testovanie však musíme chápať v širších súvislostiach, t.j. nielen ako pozorovanie reality (napr. empirický experiment), ale aj ako testovanie koherentnosti a konzistentnosti predpokladov voči už získaným poznatkom (logické rozmýšľanie na základe iných pravdivých a správnych axiém), resp. voči poznatkom iného človeka (diskurz). Dôsledkom je, že predpoklady generované myslou sú na základe tohto procesu ďalej upresňované. Výsledkom sú nové problémy, resp. potreba detailnejšej kategorizácie fenoménov. To vyplýva z toho, že niektoré z predpokladov, ktoré myseľ stanovila, nie sú úplne správne, avšak človek je motivovaný nájsť správnu odpoveď (napr. z dôvodu prežitia alebo v neskorších fázach vývoja človeka nekonzistentnosťou starších predpokladov). Na nové problémy reaguje novými predpokladmi, ktoré však nezatracujú staré a nepresne realizované predpoklady úplne, ale vytvárajú nové kvalitatívne lepšie predpoklady aj na základe staršieho poznania, čím sa systém poznávania postupne rozširuje. Naša predstava o nomotvornom charaktere myslenia človeka je ďalej založená na tom, že pokiaľ myslenie prichádza k určitým nedostatkom už vytvorených predpokladov o realite, je schopné vytvoriť aj iný predpoklad. To znamená, že myseľ je schopná aplikovať už získané predpoklady na ďalšie situácie, ktoré nemusia byť vnemovo identické. Z toho vyplýva i možnosť tvorby stále nových predpokladov, ktoré vychádzajú z neplatnosti starších predpokladov v nových situáciách. Výsledkom procesu je rozširovanie sa poznania a čoraz kvalitatívne i kvantitatívne rozsiahlejšia diferenciácia poznávaného obsahu.

Nomotvorný charakter myslenia sa prejavuje i v jednotlivých častiach systému poznania. Rovnako ako Engliš môžem *deliť* systém poznania na normatívne (normy a spoločenské pravidlá), teleologické (postuláty založené na ľudskom chcení) a kauzálne (fakty o svete) teoretické poznatky materiálnych vied.

Začnime s vysvetľovaním vplyvu nomotvorného charakteru myslenia pri teleologických poznatkoch – poznatkoch založených na ľudskom konaní. Konanie môžeme definovať ako cieľavedomé správanie¹⁹. Na mieste je teda otázka, čo

---

¹⁹ „Konanie je vôľa uvedená do pôsobenia a pretvorená v činnosť, je usilovaním sa o ciele a zámery, je zmysluplnou reakciou ega na podnety a na podmienky svojho prostredia, je vedomým

znamená stanoviť cieľ. Stanoviť cieľ znamená formulovať našu predstavu o tom, ako chceme, „*aby niečo bolo/udialo sa*“. Je to predstava/predpoklad o výsledku nášho konania v realite. V teleologických poznatkoch je preto možné predpokladať nielen vôľový charakter poznania, ale i nomotvornú stránku myslenia človeka. Pri teleologickom poznaní má poznanie charakter JA vs. Realita, kedy sú naše predpoklady o týchto vzťahoch uchopované na základe *vhodnosti/nevhodnosti* konania voči chcenému výsledku.

Normy a spoločenské pravidlá sú priamo formulovanou predstavou toho, *ako by malo niečo byť/udiat sa* a zároveň majú povinnosť charakter vzhľadom na ostatných ľudí (ako ukázal Engliš). Povinnosť tu vystupuje ako spôsob nahliadnutia rovnako ako chcenie pri teleologických poznatkoch. Nomotvorný charakter normatívneho poznania vyplýva z formulovania predstavy – *ako by malo niečo byť/udiat sa/byť usporiadané*. To je možné len na základe toho, že naše JA dokáže formulovať predmetnú predstavu a na strane druhej existujú prijímatelia, ktorí dokážu následne použiť formulovanú predstavu ako základnú porovnávaciu bázu pre to, ako sa majú správať. Podriadením sa tejto báze vytvárajú voči predmetnej norme povinnosť charakter. Predstava normy tak dáva rámec pre realizovanie konania človeka. Z toho vyplýva i charakter normatívnych poznatkov, ktorý je zameraný na vzťahy JA vs. JA, kedy sú naše predpoklady o týchto vzťahoch uchopované na základe posudzovania noriem, pričom základnou otázkou ostáva, či je norma *dobrá/zlá* voči stanovenému ideálnemu stavu.

Poznatky o realite získavame na rovnakom princípe. Pri pozorovaní reality a získavaní empirických poznatkov vychádzame z určitých predpokladov, hypotéz. Hypotéza, resp. hypotetický model je rovnako určitou predstavou, predpokladom. Na jednej strane vychádza z toho, že naše myslenie je schopné reflektovať predmetné súvislosti v realite. Na strane druhej vychádza z toho, že na základe už získaného poznania, prednastaveného modelu mysle a už existujúcich formálno-logických súvzťažností, formuluje predmetnú hypotézu (hypotetický model), ktorá akoby dopĺňala to, čo chýba na úrovni vnímania tak, aby nám daná hypotéza poskytla pravdivý obraz o realite²⁰. To znamená, že sa zamýšľame, *ako by malo niečo byť*

---

prispôbovaním sa človeka stavu sveta, ktorý určuje jeho život.“ Mises, L.: *Human action* [WWW DOCUMENT] <<http://www.mises.org>>, str. 11

²⁰ Fenomenológia popisuje tvorbu týchto „*predstáv, hypotéz, predpokladov*“ nasledovne: „v rámci nášho vnímania okamžite chápeme zmysel skutočne vnímaných objektov, pričom tento zmysel nevyhnutne chápe predpoklad niečoho, čo nie je v skutočnosti aktuálne vnímané“ pozri v Pavlík: *On Patočka's Conception of the ideal genesis of language*, [WWW DOCUMENT] <<http://nb.vse.cz/kfil/elogos/language/Pavlik1-94.htm>>, čo znamená, že sme schopní pochopiť zmysel vnímaného objektu len vtedy, ak skutočné vnímanie referuje k predpokladanému alebo možnému vnímaniu daného objektu v jeho celistvosti v tom zmysle, že hranice anticipácie sú stanovené možnosťou aktuálneho poznania sveta poznávajúcej bytosti a z toho vyplývajúceho horizontu ostatnej anticipácie. V tomto zmysle je nutné zdôrazniť, že daná anticipácia chápania

usporiadané, či ako by malo niečo fungovať, či ako by malo niečo súvisieť s niečím iným *v rámci pozorovanej reality*, t.j. uvažujeme o predpokladoch na základe logiky a pozorujeme v realite, či sa naše predpoklady plnia/neplnia. Na základe toho rozhodujeme o našich hypotézach ako *pravdivých/nepravdivých*.

Nomotvorný charakter poznania človeka pred vznikom uvedomelej bytosti pôsobí podľa nášho názoru spontánne a vychádza zo samotnej inštinktívnej činnosti jedinca, ktorý začína uchopovať okolitú realitu – myslenie spontánne vytvára prvotné predstavy. Na základe spracovaných vnemov sa potom vytvárajú aj ďalšie a kvalitatívne lepšie predstavy o realite. Komplexnosť týchto predstáv vedie ďalej k uvedomelosti človeka. V neskoršom štádiu vývoja človeka podlieha myseľ aj uvedomelým procesom, kedy sa človek priamo snaží vysvetľovať prebiehajúce deje v realite, t.j. myslenie vytvára už reálne uvedomelé myšlienkové predpoklady, pričom funkcionálnosť mysle ostáva rovnaká. Dôležitým je z toho pohľadu predpoklad o rovnakej funkcionálnosti mysle v rôznych štádiách vývoja človeka (daný charakter myslenia je podľa nášho názoru nemenný); menným sa stáva len kvantitatívne a aj kvalitatívne rozsiahlejšie klasifikovaný obsah.

2.1 Niektoré východiská, ktoré sa stali inšpiráciou pre naše tvrdenia

Formulácia predpokladov o nomotvornom charaktere myslenia človeka vychádza z prác ďalších autorov. Medzi nich patrí Jean Piaget, Friedrich August Hayek a Karel Pstružina. Všetci traja autori sa zároveň zaoberali touto problematikou nielen z psychologického hľadiska, ale snažili sa svoje poznanie aplikovať aj do kontextu filozofických úvah.

Jean Piaget²¹ patrí medzi štrukturalistov. Piagetov prístup je založený na tzv. štrukturácii myslenia. Piaget tvrdí, že myslenie je organizované na základe určitých celostných štruktúr, ktoré sú ako celok v rovnováhe, ale len v rámci svojho obmedzeného poľa. Na základe vnímania vonkajšej reality a v neskoršom štádiu i samotnej inteligencie sa však celostná štruktúra na „hranici“ poľa dostáva do nerovnováhy, ktorá je motívom pre „hľadanie“ novej rovnováhy. Pričom práve na hraniciach poľa sa vytvára možnosť reflexívneho poznania zvrátením celej štruktúry, z ktorej vzniká štruktúra nová. Piagetovský prístup k mysleniu a inteligencii je teda hľadaním rovnováhy, ktorá vytvára pohyblivé a zvrätané myšlienkové štruktúry. O činnosti mechanizmu získavania poznatkov hovorí Piaget ako o procese decentrácie vnemového a motorického egocentrizmu osobnosti subjektu v realite. U Piageta je generovanie premýšľania podriadené mechanizmu decentrácie, kombinácie a používania týchto decentrovaných grúp ako určitých „foriem“,

---

objektov reality, resp. reality ako takej, nemusí byť v danom časovom horizonte presná a správna; poznanie reality sa totižto neustále vyvíja.

²¹ Pozri Piaget, J. *Psychologie inteligencie*. Praha: Portál. 1999. alebo Piaget, J. Inhelderová, B. *Psychologie dítěte*. Praha: Portál. 2000

podkladov (bázy) pre ďalšie vnemy prichádzajúce z reality. Pojmové poznanie a premýšľanie – v Piagetovskom zmysle inteligencia – je vytvárané na základe postupného vývoja. Ten začína u organických štruktúr mozgového systému, ktorými je tvorený inštinkt, cez senzomotorické štruktúry, ktoré sú schopné vývoja vplyvom prostredia a následného vzniku predstavových štruktúr, ktoré sú ďalej základom pojmového premýšľania. Už na senzomotorickej úrovni vzniká určitý druh inteligencie jednotlivca, ktorý je charakterizovaný „*hlbokou jednotou senzomotorických pochodov, z ktorých vzniká vnemová činnosť, zvyk i sama inteligencia v období pred nástupom reči a predstavy*“²².“ V tomto štádiu u detí vznikajú tzv. zvykové celostné štruktúry, ktoré sú charakterizované ako reakcie na podnety z prostredia. Už v tomto štádiu vývoja dieťaťa podľa Piageta vzniká i účelové vedomie. Celý proces prebieha tak, že dieťa je afikované podnetmi z okolia, ktoré mozog zakomponuje do celostnej štruktúry – kruhovej reakcie, z ktorej sa následne vytvárajú najjednoduchšie zvyky. Tieto zvyky nemajú ešte charakter účelového konania. To vzniká automatizáciou činností spojených so zvykom. Táto automatizácia zároveň umožňuje rozklad a následný sklad celej činnosti pri rôznych podnetoch z okolia. A práve vznikom pohyblivosti celej štruktúry vzniká rozdelenie činnosti na prostriedok a cieľ. Piaget udáva príklad hrkálka nad posteľou, kedy podnet z prostredia – stužka zavesená nad posteľou dieťaťa spôsobuje afikovanie zmyslov a núti dieťa k činnosti – potiahnutie za stužku – ktorá vyvolá reakciu – zahrkanie hrkálka. Táto činnosť, ktorá dieťa zaujíma, začína byť analyzovaná, čo spôsobuje zvrátenie celého procesu – zmenu pohyblivosti celej štruktúry – čoho výsledkom je, že dôsledkom celej činnosti – zahrkanie – je postavené ako prvotné a stáva sa cieľom. Na tejto úrovni vývoja dieťaťa vznikajú i prvotné priestorové vzťahy a konštrukcia predmetu, kedy dieťa postupne vychádza zo svojho absolútneho egocentrizmu a decentralizuje celý priestor a dokáže sa postupne z neho vydeliť. U Piageta teda inteligencia nie je novou schopnosťou. Je len dôsledkom už existujúcich mechanizmov na nižšom vývojovom štádiu, pred ktoré sú postavené stále zložitejšie úlohy, pričom hlavným motívom pre tieto činnosti je existujúca nerovnováha v celostných myšlienkových štruktúrach spôsobená novými podnetmi z okolia a samotnej mysle.

Druhým zo spomínaných autorov je **F.A. Hayek**, o ktorom G.R. Steele²³ hovorí, že aby sme pochopili celé Hayekovo dielo, je nevyhnutné zaoberať sa jeho knihou *Sensory Order*²⁴. Hayek sa v tomto diele zaoberá tradičnou otázkou „Čo je vlastne myseľ?“ resp. „Aké je miesto mysle vo svete prírody“, čím otvára tradičný filozofický problém vzťahu tela a mysle. Tento problém rieši Hayek prostredníctvom teórie psycho-fyzikálneho paralelizmu, ktorá je založená na tom, že

²² Piaget, J.: *Psychológia inteligencie*. Praha: Portál. 1999. str. 110

²³ Pozri Steele, G.R. *Hayek's Sensory Order*. [WWW DOCUMENT]

<<http://www.lancs.ac.uk/staff/ecagrs/sensory%20order.pdf> >

²⁴ Hayek, F.A.: *The Sensory Order*. The University of Chicago Press. Chicago. Illinios. 1976.

existuje vzájomný vzťah fyziologických dejov (dejav reality) a k nim prislúchajúcich mentálnych dejov (dejav, ktoré vytvárajú nakoniec uvedomelý obraz o realite *v myšli*). Deje prebiehajúce v realite sú našej myšli podľa Hayeka sprostredkované prostredníctvom tzv. „sensory qualities“ (zmyslové vlastnosti – kvality). V tejto súvislosti hovorí Hayek minimálne o dvoch druhoch systémov, usporiadaní („orders“), prostredníctvom ktorých usporadúvame a klasifikujeme objekty reality. Prvým je usporiadanie na základe zmyslovej skúsenosti (napr. farby, zvuky, tvary), ktorá referuje k fyziologickému usporiadaniu (dané vnemy sú prenášané k myšli na základe rovnakých zákonitostí, na akých „funguje“ okolitá realita). Druhým je usporiadanie, ktoré sa týmito javmi zaoberá v súvislosti s tým, ako sa líšia, alebo podobajú voči iným už mysl'ou uchopeným javom, t.j. fenomenologické usporiadanie (samotné myslenie). Hayekov prístup je tak založený na vzájomnej klasifikácii myšlienkových obsahov, ktoré nie sú unikátnymi individuálnymi objektmi, ale sú vždy vlastnosťami objektov, ktoré majú tieto rozpoznané objekty voči ostatným myšlienkovým obsahom. Hayek upozorňuje, že vzťah medzi fenomenologickým (mentálnym) systémom a fyziologickým usporiadaním (fyzikálnym svetom), ktoré je nám sprostredkované našimi zmyslami, nie je žiaden vzťah v zmysle jedna k jednej, ale že sa jedná o dve úplne odlišné usporiadania. Hayek to demonštruje i v definícii toho, čo nazývame „myseľ“, kedy hovorí, že *„To, čo nazývame „myseľ“, je určitý systém súboru udalostí, ktoré sa realizujú v organizme a ktoré sú určitým spôsobom spojené, avšak nie identické, s udalosťami, ktoré sa dejú v okolitom prostredí²⁵“*. V tomto kontexte je veľmi dôležité všimnúť si, že Hayek uvádza pojem „myseľ“ v úvodzovkách, pretože ju reflektuje ako „myseľ“ organizmu - akéhokoľvek organizmu s centrálnou nervovou sústavou. Takáto myseľ reflektuje fyziologické usporiadanie ako celok, ktoré umožňuje danému organizmu prežiť v jeho prirodzenom prostredí tak, aby mohol daný organizmus adekvátne reagovať na podnety prichádzajúce z reality. Hayek zároveň upozorňuje, že vzhľadom na to, že sa jedná o usporiadanie (order), ide o usporiadanie založené na vzťahoch vnímaných vlastností (sensory qualities) objektov. Tieto vlastnosti vieme potom popísať len na základe ich vzájomnej kategorizácie, pričom mnohé z týchto spojitostí patria rovnako do sféry, ktorú sa snažíme týmito vlastnosťami uchopiť; náš vnemový aparát je totižto súčasťou reality. Aby sa argumentácia z tohto dôvodu nedostala do kruhu, je nevyhnutné, aby bol *„objekt nášho vysvetľovania celým komplexom spojitostí, ktoré determinujú systém vnemových (skôr ako mentálnych) vlastností²⁶“*. Na takto stanovený problém reaguje Hayek tým, že stanovuje podmienku, že systém, o ktorom hovoríme, musí mať izomorfný charakter, čo znamená, že fyziologické usporiadanie je izomorfné (má rovnakú štruktúru) ako fenomenologické usporiadanie, čo inými slovami znamená, že fenomény musia vyvolávať v myšli

---

²⁵ Ibid. Str. 16. (časť 1.49.)

²⁶ Ibid. str. 37 (časť 2.1).

presne rovnaké štruktúrované súvzťažnosti, aké mali vlastnosti vnímaných objektov reality. Hayek prichádza s myšlienkou existencie troch základných usporiadaní (poriadkov): 1) systém usporiadania reality (predmetu poznania), 2) systém neurálneho usporiadania (toto usporiadanie je súčasťou reality, ale aj súčasťou fenomenálneho usporiadania v tom zmysle, že umožňuje fenomenálne usporiadanie) a 3) systém samotného mentálneho resp. fenomenálneho usporiadania, ktorý môžeme chápať ako osobnú interpretáciu reality. Ústredným bodom (pojítom) ostáva pre Hayeka systém neurálneho usporiadania, ktoré umožňuje klasifikáciu (grupovanie) podobných stimulov do spoločných tried, ktoré následne vyvolávajú rovnaké výsledky (jav), ktoré môžu byť rovnaké alebo naopak odlišné od tých, ktoré „vyvolávajú“ iné triedy stimulov. To na jednej strane vytvára kritériá na porovnanie, klasifikáciu, reklasifikáciu predmetných tried a na strane druhej vytvára kritériá pre vznik nových nadväzujúcich tried (nadväznosť je možné chápať aj ako rozličnosť alebo podobnosť vzhľadom na to, že sa tvoria skupiny, ktoré vykazujú vzájomne prepojené vzťahy). V ďalšom texte sa Hayek zameriava na popis nervového systému a jeho fungovania, ako aj otázkam vnímania a správania sa. Z týchto častí je pre nás dôležité poukázať na to, že Hayek predstavuje a popisuje neuronálny systém, ktorý vykazuje analogické princípy, aké existujú na úrovni mentálneho systému. Veľmi dôležitým z pohľadu mojej práce je aj Hayekovo zavedenie pojmu „linkages“ (prepojenia). Tie predstavujú určitý prednastavený model mysle, ktorý generuje prvotné fenomény. O týchto prepojeniach predpokladá, že sú nám inherentne dané v rámci evolúcie nášho druhu. Presnou mierou a pôvodom ich inherentnosti sa však nezaobrá. Predpokladá ich ako nevyhnutnú súčasť tvorby mentálneho usporiadania, kedy je každá zmyslová vlastnosť usporiadavaná do vzájomných súvislostí práve na základe týchto prepojení, resp. voči týmto prepojeniam; Hayek sa však snaží vyhýbať záveru, že sa jedná o určitú „predskúsenosť“²⁷. Hayek na tomto mieste upozorňuje, že práve tento prednastavený model mysle určuje ďalšiu kategorizáciu vnemov, a tým že určité prepojenia nebudú nikdy podliehať skúsenosti²⁸. Toto základné usporiadanie umožňuje následne vytvárať celé mentálne usporiadanie (systém) na základe klasifikácie, resp. následnej reklasifikácie všetkých informácií prichádzajúcich z reality, pričom je tento systém zložený z nielen uvedomelých procesov, ale i procesov a dejov, ktoré majú podľa Hayeka nepochybné neuvedomelý charakter. Na základe takto vytvorenej štruktúry vzájomne klasifikovaných vzťahov definuje Hayek i samotné „JA,“: *„Existencia spoločného časopriestorového systému, v ktorom je všetkým udalostiam, ktoré sa odohrávajú na danom stupni <<najvyššom stupni porozumenia systému mysle>>, dané jednoznačné miesto, znamená, že všetky obrazy minulosti alebo možnej budúcnosti budú spojené so skúsenosťou „tu“ a „teraz“ a že táto*

²⁷ To je i dôvod prečo zaviedol nový termín „linkages“; pozri Ibid. str. 104 (časť 5.1 až 5.15).

²⁸ Ibid. str. 106 (časť 5.14.).

univerzálna spojitost všech udalostí do tohto spoločného bodu ich konštituuje do kontinua „JA“²⁹. Myslenie – ako produkt mysle – je podľa neho založené na jednotnom procese klasifikácie mentálnych fenoménov, pod ktoré môžeme zhrnúť procesy mysle, ako sú rozdeľovanie, zhoda reakcií na rôzne podnety, generalizovanie, transfer fenoménov medzi oblasťami, abstrakcia, či samotné konceptuálne myslenie.

Základné filozofické konzekvencie, ktoré plynú podľa Hayeka z jeho teórie, sú nasledujúce závery: a) človek interpretuje každú novú udalosť, resp. dej pozorovaný v realite vo svetle predchádzajúcej klasifikovanej a uchopenej skúsenosti; b) samotný proces skúsenosti (uchopovania reality) však nezačína vnímaním reality, ale konštituovaním daného procesu prostredníctvom tzv. prepojení (linkages), ktoré vytvárajú základný rámec pre klasifikovanie vnímaných dejov, čo znamená, že určitá časť toho, čo o okolitom svete v určitý moment vieme, závisí nie na zmyslovej skúsenosti, ale je skôr implicitnou súčasťou prostriedkov, prostredníctvom ktorých skúsenosť získavame. To tiež znamená, že poznanie musí obsahovať určité elementy, ktoré nie je možné samotnou skúsenosťou poprieť; c) poznanie nadobúda nevyhnutne tautologický charakter, ktorý vyplýva z toho, že nové poznatky mysle klasifikuje na základe iného existujúceho poznania. To zároveň spôsobuje rozrastanie sa poznania, ktoré je nevyhnutne pravdivé a reklasifikáciu niektorých dovtedy zavedených tried poznatkov v závislosti od novo získaných poznatkov a postupné zmešovanie sa tej časti poznania, ktorá je založené len na skúsenosti.

Karel Pstružina sa rovnako ako Hayek zaoberá klasickým filozofickým problémom vzťahu mysle a tela („*mind body problem*“) v jeho knihe „*Etudy o mozku a myšlení*“³⁰. V tomto diele rozoberá koncepciu tzv. endoceptickej štruktúry osobnosti, ktorá vytvára základ pre vnímanie a myslenie človeka, vplyvu REM fáze spánku na konečné vytváranie endoceptov a vplyv generátorov a inhibítorov myslenia³¹ na proces vzniku sebauvedomenia. Aj keď podľa Pstružinu neexistuje apriórna predskúsenostná forma organizácie vnímania v zmysle Kantovho vnímania týchto apriórnych foriem, tvrdí (na základe rôznych typov psychologických hypotéz a ich testovania), že človek má v sebe ešte predtým ako na nás začnú podnety z reality pôsobiť, určitý prednastavený neurónový model prostredia. Pstružina hovorí, že „*celá tato koncepce je z filosofického hlediska velmi důležitá. Vnímání je zde pochopeno nikoli jako pasivní obtisk, ale jako proces, v němž jsou vnější stimuly dotvářeny neuronálním modelem. Při jakémkoli vjemu jde tedy i o odraz objektu i o vnitřní konstrukci*

²⁹ Ibid. str. 137-138 (časť 6.18).

³⁰ Pstružina, K.: *Etudy o mozku a myšlení*. [WWW DOCUMENT] <<http://nb.vse.cz/~pstruzin/monog/etudy.htm>>

³¹ Inhibítory a generátory myslenia spúšťajú alebo blokujú diskurzívne alebo divergentné myšlienkové pochody a patria medzi ne: a) asociácia, b) prvotná informácia, c) analógia, d) metafora a d) dominancia

tohoto objektu vzniklou na základě předchozích vjemů³².“ Pstružina ďalej argumentuje, že človek si takto postupne vytvára tzv. endoceptickú štruktúru vnímania a myslenia, na základe ktorej následne „organizuje“ všetky vnemy prichádzajúce z reality voči predmetnej endoceptickej štruktúre, ako aj všetko premýšľanie (zosobnené v pojmoch) stimulované inhibítormi a generátormi myslenia. Premýšľanie na základe pojmov je však pre Pstružinu proces, ktorý nie je vytváraný len na základe vnímania okolitej reality. Pstružina upozorňuje, že tvorba pojmov je možná aj prostredníctvom myslenia samotného, t.j. že vychádza zo samotných vnútorných podnetov, ktoré vyplývajú z tvoriacich sa súvislostí myslenia. Hlavným vnútorným podnetom je podľa Pstružinu myslením nachádzaná negativita, „pri níž jsou vylučovány odlišnosti a tím je podnět přiřazován k ostatním shodným vjemům, které jsou v naší paměti uchovány. Tak se pojem konstituuje a potvrzuje.“ Tvorba pojmov je podľa Pstružinu v detstve spojená prioritne so samotnou aktivitou a bezprostredným vnímaním. Neskôr sú však pojmy používané samotným myslením bez potreby aktuálneho vnímania. Procesom, ktorý realizuje činnosť tvorby pojmov, či už na poli vnímania (percepcií) alebo na strane vnútornej tvorby pojmov, je podľa Pstružinu samotné myslenie. Myslenie považuje vo svojej podstate za perpetuálny diskurz, ktorého charakteristickým znakom je to, že je vždy „o niečom.“ Po druhé považuje Pstružina myslenie za určitú aktivitu mysle, ktorá vždy vykonáva reflexiu, a tým konštituuje bytie. Myslenie podľa neho nielen konštituuje vnímanie, ale zároveň vytvára i pojmy a predstavy. Tie sú pre Pstružinu prostriedkom, ktorý myslenie využíva, v ktorých sa myslenie prejavuje pri uchopovaní vonkajšieho sveta. Dôležitým pre Pstružinu je zároveň to, že myslenie nemusí nevyhnutne získavať podnety z reality, aby prichádzalo k súvislostiam, na ktorých je realita založená. Podľa Pstružinu má myslenie zároveň iniciáciu v sebe samom vzhľadom na svoje dve základné vlastnosti – nestálosť a spontaneitu. Myslenie je preňho „neutuchajícím proudem ne-vázaným vazbou (s pojmy)...představami, tóny, symboly, číslý..., které artikuluje. Myšlení se neprojevuje díky pojům, představám, atd., ale ty jsou díky myšlení. Ony jsou vázány na myšlení, nikoli myšlení na ně.“³³

Zaujímavým názorom, ktorý autor v práci obhajuje a ktorý sa čiastočne týka aj nášho nomotvorného charakteru mysle, je jeho názor na úlohu spánku – REM fázy – na proces tvorby endoceptickej štruktúry mysle. Úlohu REM fáza spánku vidí v tom, že sa v nej spontánne budujú nové, posilňujú staré, resp. prebudovávajú už existujúce endoceptické štruktúry mysle. Celý proces má spontánny charakter, v ktorom myslenie akoby hľadalo nové cesty, spájalo informácie do nových celkov, aktivizovalo nové časti myslenia, ktoré neboli dovtedy aktivizované a vytváralo tým nové poznanie. V dospelosti môžeme tento jav pozorovať vtedy, keď na niečo akoby

³² Pstružina, K.: *Etudy o mozku a myšlení*. kapitola II. 1 Bioelektrická a biochemická aktivita centrální nervové soustavy). [WWW DOCUMENT] <<http://nb.vse.cz/~pstruzin/monog/etudy.htm>>

³³ Ibid. kap. II.3. Mind - Body problém

spontánne prídeme, keď nás dané riešenie problému napadne i vtedy, pokiaľ o ňom priamo nepremýšľame – heuréka efekt³⁴.

2.2 Nomotvorný charakter myslenia v nadväznosti na uvedených autorov

Nomotvorný charakter myslenia človeka je možné nájsť u všetkých spomenutých autorov vo vyslovenej resp. inak termínovo definovanej podobe. Piaget napríklad hovorí o štrukturácii myslenia (u neho inteligencie) ako o forme pohyblivej rovnováhy. Vytvorená štruktúra myslenia (zvyková reakcia na podnety z reality) sa dostáva na hranici svojej pôsobnosti do nerovnováhy, pokiaľ je narušená novým podnetom, ktorý nezapadá do danej štruktúry a tak je nutné pôvodnú štruktúru myslenia zmeniť opäť k rovnováhe. Deje, prostredníctvom ktorých môžeme pozorovať danú funkcionálnosť mysle, sú podľa Piageta v prvotných vývojových štádiách dieťaťa, napr. asociácia, pokus a omyl, asimilačná štrukturácia, tápanie a v neskoršom období jeho vývoja je to decentrácia myslenia (vymedzenie subjektu v rámci reality), zvratnosť, tvorba a samotná nestálosť grúp myslenia. Charakter myslenia, ktorý je medzi motívom a reakciou subjektu na daný motív, je založený u Piageta na tom, že subjekt vytvára určitú celostnú štruktúru (obrazovo-vnemoú, či myšlienkovú) o danom deji, predmete reality³⁵. Prostredníctvom nej subjekt následne reaguje na podnety z reality a pokiaľ podnety z reality vykazujú „inakosť“, myslenie subjektu pretvára danú štruktúru tak, aby bolo možné konkrétny predmet, dej reality uchopiť vznikajúcim myslením (inteligenciou). Daná štruktúra má samozrejme na rôznych štádiách vývoja subjektu (dieťa, adolescent, dospelý) rôznu kvalitu i extenziu.

Pokiaľ ďalej poukážeme na Hayeka a Pstružinu, môžeme aj u nich vidieť podobnú koncepciu nadobúdania poznania, ktorá je založená na princípe klasifikácie. Hayek i Pstružina dávajú dôraz na funkciu usporiadavania a triedenia v mysli a toho, že poznatky tvoríme reflexívne vzhľadom na iné existujúce poznatky (rozširujeme identické, alebo vytvárame rozdielne triedy poznania), ako aj vzhľadom na určitú základnú schému mysle. U Hayeka sa stretávame s pojmom „linkages“ a u Pstružinu

---

³⁴ „Mnoho vedeckých i každodenných problémů bylo díky reflexi myšlení v REM spánku vyřešeno. Za všechny chci připomenout objev periodické soustavy prvků I.D. Mendělejevem, nebo vzorce benzenového jádra A. Kekulem“ v Ibid. kap. IV Závěrečné implikace. [WWW DOCUMENT] <<http://nb.vse.cz/~pstruzin/monog/etudy.htm>>.

³⁵ Piaget, J. *Psychologie inteligencie*. Praha: Portál. 1999. str. 100; Piaget napr. hovorí v súvislosti so vznikom prvých štádií uvedomovania si: „Jednou však přichází okamžik, kdy novost je zajímavá pro sebe samu. To nepochybně předpokládá dostatečnou výbavu schémat, která umožňují srovnávání. Nový fakt musí být dostatečně podobný známému, aby zaujal, a dostatečně odlišný, aby nezevšedněl;“ (kurzíva M.P.) v obdobnom mode píše Piaget i pri popise vyšších štádií inteligencie v rozmedzí medzi 1 až 6 mesiacom vývoja dieťaťa až po 12 rok, kedy popisuje symbolické a predpojmové myslenie, názorné, štádium konkrétnych operácií a nakoniec formálnych operácií, pozri str. 117 až 140.

s pojmom „endocepty“, resp. „prednastavený model vedomia“. Tie vnášajú do celého procesu určité smerovanie, ktoré má v impozicionistický charakter³⁶.

Spoločnou črtou všetkých troch autorov, ako pri vnímaní (neuveďomelom, uvedomelom, resp. vo fáze tvorby uvedomelého), tak i v procese tvorby samotných poznatkov, je určitá forma triedenia, porovnávania a klasifikácie, ktorej základom je samotná vrodenná aktivita subjektu³⁷. Všetky tri prístupy zároveň prepájajú *motív* (vrodenná aktivita subjektu, zvedavosť, stanovenie problému) a predmetnú *akciu* (klasifikáciu a triedenie fenoménov, vytváranie schém, či endoceptov) prostredníctvom určitej charakteristickej funkcionalite myslenia. Táto funkcionalita je založená na hľadaní rovnováhy v myšlienkových celostných štruktúrach (Piaget), vzájomnej klasifikácii myšlienkových obsahov, ktoré sú vlastnosťami vnímaných objektov (Hayek), resp. na organizácii konkrétnych vnemov na základe endoceptickej štruktúry myslenia (Pstružina). V našej práci sú myšlienkové obsahy, myšlienkové celostné štruktúry a organizované vnímanie nahradené termínmi predstavy a predpoklady o tom, ako by malo niečo byť a vlastnosť mysle, ktorá tieto predstavy a predpoklady generuje, nazývame – *nomotvorný charakter myslenia človeka*.

3. Korekcia Pavlíkovej teórie

V tejto kapitole by som sa zameril na predstavenie môjho názoru na vznik apriórnych súvzťažností mysle na pozadí vzniku jazyka so zakomponovaním nomotvorného charakteru myslenia. Nebudem sa zaoberať prioritne fungovaním nášho neurálneho systému, ale zameriam sa na rovinu fenoménov, našej interpretácie reality³⁸.

³⁶ Pavlík na margo tohto problému píše: „Monistický prístup hovorí, že všeobecné alebo univerzálne formy musia byť určitým spôsobom determinované prostredníctvom konkrétnych obsahov; to je možné len vtedy pokiaľ údajné podmienené obsahy sú v skutočnosti ovládané skutočne existujúcimi zákonmi prírody. Z toho vyplýva, že monistický prístup, nominalizmus vzťahov (čo bolo charakteristické pre dualizmus) je nahradený realistickým hodnotením vzťahov.“ ... „Monizmus a realizmus vzťahov, ako je tu prezentované, sa zdá, že implikuje, že v prípade kauzálneho systému musíme aplikovať reflexionistickú verziu apriorizmu namiesto čistého impozicionizmu, ktorý je charakteristický hlavne pre Kantov dualizmus“. Pavlík, J.: *Austrian Economics and the Problems of Apriorism*. [WWW DOCUMENT] <<http://nb.vse.cz/kfil/elogos/science/pavl106.pdf>>; str. 22-23

³⁷ Pstružina, K. *Etudy o mozku a myšlení*. [WWW DOCUMENT] <<http://nb.vse.cz/~pstruzin/monog/etudy.htm>> Kapitola II.1. Bioelektrická a biochemická aktivita centrální nervové soustavy. Pstružina píše „Ze směru toků iontů v klidovém stavu a při průchodu nervového vzruchu (akčního potenciálu) je tedy zřejmé, že energeticky náročný a metabolickou aktivitu vyžadující je klidový stav, respektive návrat neuronu ke klidovému stavu, zatímco jeho aktivní stav je z hlediska energetického dějem pasivním. To je jeden ze zajímavých paradoxů, protože z něj vyplývá, že formování naší osobnosti a našeho myšlení nezávisí jen na přijetí podnětů, ale především na jejich zpracování, na uvádění podrážděných neuronů do klidového stavu. Tento děj je nejnáročnějším na spotřebu energie centrální nervovou soustavou a zřejmě se v něm formuje naše osobnost a naše myšlení.“

³⁸ V rámci nášho výkladu si plne uvedomujeme, že nedokážeme popísať *presný* logaritmus (v zmysle jeho príčiny i konkrétnych aktivít mozgu), akým sa menia získané vnemy na fenomenálne útvary

Budem vychádzať z predpokladu existencie jednotlivca, ktorý žije v spoločenstve iných bytostí a existuje u neho funkcionalita myslenia, ktorú sme nazvali *nomotvorný charakter myslenia človeka*. Ďalej budem predpokladať jedinca, ktorý je po stránke *intersubjektívnych pojmov* tabula rasa a nachádza sa na akomsi „senzomotorickom štádiu vývoja“ (v zmysle Piagetovej terminológie). To znamená, že jedinec nie je plne uvedomelým. Predstava vágne vymedzeného EGA môže *približne* korešpondovať s nasledujúcim popisom chlapca, ktorý bol do svojich 10 rokov vychovávaný bez posunkovej reči:

„Joseph videl, rozpoznával, kategorizoval, používal; nemal žiadne problémy s kategorizáciou alebo zovšeobecnením vnemov, no nemohol, ako sa zdalo, ísť oveľa ďalej, používať abstraktné myslenie, pripomínať si, hrať sa, plánovať. Zdalo sa, že je celkom bez fantázie – neschopný manipulovať s obrazmi, hypotézami alebo možnosťami, neschopný vstúpiť do vymysleného alebo obrazového sveta... Zdalo sa, že je ako zviera, alebo ako nemluvička, zaseknutý v prítomnosti, uväznený presným a okamžitým vnemom, hoci vedomý si toho na úrovni, akú nemohlo mať žiadne nemluvička³⁹.“

Ďalej je možné tvrdiť, že myslenie našich predchodcov spracovávalo prichádzajúce vnemy na základe ich vzájomnej podobnosti a rozdielnosti (reflexia myslenia), ako i na základe ich podobnosti a rozdielnosti s prednastaveným modelom mysle (impozicionizmus myslenia). Na margo prednastavených dispozícií mozgu napr. Pstružina hovorí⁴⁰, že mozog je aktívnym prvkom celého procesu, aj keď stimulácia prichádza z vonkajšieho prostredia. Kategorizácia vnemov myslením spôsobuje, že myslenie začína vytvárať prvotné nomotvorné útvary, ktoré majú podobu jednoduchých obrazových predstáv, či základných hypotéz o realite viažucim sa ku konkrétnym činnostiam jedinca v realite. V súlade s Piagetom je možné tiež tvrdiť, že hlavnou motiváciou pre existenciu predstáv v mysli je opakujúci sa charakter činností človeka.

Myslím si, na rozdiel od Pavlíka, už na tejto predpojmovej úrovni vznikajú s použitím jeho terminológie, tzv. koreláty predvedeckého „sedimentovaného“ chápania ako implicitne dané všeobecné podstaty a rovnako implicitne dané apriórne usúvzťažnenia medzi nimi, čo následne vytvára základ ontológie vnímania reality.

Toto tvrdenie má niekoľko dôvodov. Po prvé, v súlade s Piagetovým popisom postupného získavania apriórnych predstáv priestoru, času i časových súsledností ešte pred nástupom pojmového premýšľania u detí⁴¹, je možné predpokladať

(myšlienkové predstavy, predpoklady). Náš výklad sa zameriava len na popis fungovania daného charakteru a konštatovania toho, že sa to deje.

³⁹ Calvin, H.W. Ako myslí mozog. Kalligram. 2000. str. 74

⁴⁰ Pstružina, K: *Etudy o mozku a myšlení*. Kap. II. Mozek II.1. Bioelektrická a biochemická aktivita centrální nervové soustavy [WWW DOCUMENT] <<http://nb.vse.cz/~pstruzin/monog/etudy.htm>>, >

⁴¹ Rybár, J. (1997). Úvod do epistemológie Jeana Piageta. Bratislava, IRIS.

postupný vznik týchto predstáv aj u našich predchodcov. Jediným rozdielom je ešte len rodiace sa uvedomelé EGO subjektov, t.j. že sa vývoj daných jedincov akoby v určitej fáze zastaví, vzhľadom na nemožnosť ďalšieho stimulovania myslenia prostredníctvom pojmového premýšľania. Po druhé, samotné pojmy sú podľa môjho názoru už explifikáciou obsahu myslenia voči druhým jedincom žijúcim v horde. To znamená, že pokiaľ daní jedinci začínajú navzájom komunikovať – musí už existovať obsah komunikácie, ktorý je vytvorený na základe prvotných nomotvorných útvarov (predstáv, primitívnych hypotéz o vlastnostiach javov a predmetov reality). To je v súlade i s Pstružinovým názorom o tom, že myslenie je nezávislé na pojmoch. Po tretie, v súlade s Pavlíkovou teóriou vzniku apriórnych súvzťažností mysle, ktoré sa tvoria na pozadí aktuálne vykonávanej činnosti jedinca, by mali potom aj prvotné predstavy, pred nástupom pojmového premýšľania a reči v sebe niesť tieto základné informácie o fungovaní reality.

Na základe toho je možné predpokladať, že prvotné predstavy sprevádzajúce život našich predchodcov (prvotné predpoklady) pred nástupom reči, majú charakter *primitívnych subjektívnych hypotéz* zameraných na praktické činnosti jedincov (napr. kŕmenie, spoločné aktivity hordy). Charakter týchto predstáv je založený na praktickej podstate fungovania reality, t.j. predstavy typu „zjesť ovocie znamená sýtosť,“ „toto chutí,“ „trň kríku bolí,“ „rev šelmy znamená nepriateľ/strach,“ a pod.. Základné súvzťažnosti myslenia napr. predstava kauzality je potom postupne spredmetňovaná už v predstavách spojených s týmito činnosťami. Myslenie tu spontánne reflektuje význam a charakter daných súvislostí reality. Na základe takto tvorených predstáv následne ďalej kategorizuje prichádzajúce vnemy z reality a posilňuje ďalšiu tvorbu nových predpokladov (hypotéz) o nej. Apriórne súvzťažnosti by mali byť zároveň vytvárané u každého prehistorického člena spoločenstva. To vyplýva z existencie nomotvorného charakteru myslenia človeka, ktorý generuje u nich podobné predstavy vzhľadom na a) obdobné problémy vyplývajúce z členstva týchto jedincov v horde, b) podobnosť ich uchopovania primitívnym myslením a c) identický okolitý svet. Podobné kategorizovanie prežívaného obsahu vytvára u týchto jednotlivcov kvázi intersubjektívny charakter, pretože si dané subjekty ešte plne nerozumejú. Vzhľadom na predpoklad vrodenej predispozície reči, má tieto predstavy subjekt vrodenuú tendenciu „oznámiť“ ďalším jedincom, ktorá bola opätovaná.

V pozadí tohto procesu sa musela začať objavovať i syntax, ako usporiadanosť spájania vznikajúcich slov. Tento proces (význam – fonéma – syntax) je v určitej obmene (bez použitia nomotvorného charakteru myslenia) použitý i *Rayom Jackendoffom* v jeho teórii o paralelnej architektúre jazyka⁴², kedy sú fonologické,

---

⁴² Jackendoff, R. *Precis of: Foundations of Language: Brain, Meaning, Grammar, Evolution*. WWW DOCUMENT <<http://www.bbsonline.org/Preprints/Jackendoff-07252002/Referees/>>

syntaktické a sémantické štruktúry vzájomne spontánne prepojené a navzájom sa ovplyvňujúce prostredníctvom tzv. koordinačných pravidiel a samotných slov. Vzhľadom na komplikovanosť celej problematiky a faktu, že nie sme jazykovedci, môžeme z danej teórie použiť len jej základnú myšlienku, čo pre cieľ práce plne postačuje. Základom Jackendoffovej teórie je, že pri tvorbe slov vstupujú do procesu všetky tri systémy (význam – fonéma – syntax) naraz a navzájom sa ovplyvňujú. Tie sú pri hovorení aj aktivované a slová tak pôsobia i ako koordináty daných štruktúr – znaky aktivujú fonologický systém, ktorý aktivuje sémantický systém a obe musia byť v súlade so syntaktickým systémom. Napr. pojem „dať“ v sebe nesie implicitne informáciu, ktorá v nás vyvoláva akoby „hlad“ po odpovedi – „kto“, „komu“, „čo vlastne“ a „kedy“, ako i význam pojmu „dávať“⁴³. Jackendoffova teória tak implicitne obsahuje dve charakteristické črty našej teórie. Nomotvorné myšlienkové útvary a možnosť aplikácie činnosti jedinca do procesu vzniku intersubjektívnych pojmov. Existencia nomotvorných útvarov vyplýva z toho, že napr. v samotnom pojme „dať“ sa objavuje možnosť realizácie ďalších predpokladov o tom, kto, komu, čo a kedy. Jackendoffova teória umožňuje tiež popísať, ako vplýva činnosť človeka na vznik pojmov. Ak si napr. predstavíme činnosť spojenú s pojmom „dať“, predstavujeme si, že subjekt má niečo, čo sa „dáva“ (napr. ovocie), máme stanoveného recipienta, komu sa daná vec „dáva“ (napr. sympatická samica) a existuje ten, kto „dáva“ (napr. nejaký samec) a časový horizont (napr. teraz, o chvíľu). V tomto predpoklade máme potom obsiahnutý sémantický význam „dávania“ reprezentovaný ako realizovanú činnosť i ostatné podmienky – kto, čo, komu, kedy. Ak je situácia vokalizovaná zvukom (alebo v prvotných fázach reprezentovaná posunkom), ktorý situáciu popisuje a druhý subjekt anticipuje danú predstavu, môže vzniknúť intersubjektívne porozumenie si daných jedincov reprezentované explifikovaným slovom alebo posunkom. Plne abstraktný pojem „dať“ môže vzniknúť až postupne na pozadí konkrétne realizovaných činností, generalizovaním ich spoločných črt. Pokiaľ je dané slovo zakomponované do buď vznikajúceho, alebo už vzniknutého systému jazyka, môže byť „vyvolávané“ pri všetkých činnostiach alebo súvisiacich intenciách jedinca podobných situáciám, na základe ktorých sa slovo postupne stávalo abstraktným pojmom a s ktorými ho myseľ dokáže prepojiť, pretože daná situácia, resp. intencia smerujúca k danej situácii, má identické alebo podobné črty. Jazyk sa tak stáva sprostredkovateľom predstáv (predpokladov, myšlienkových štruktúr obsahujúcich chápanie súvzťažností reality) človeka o realite. Štruktúry jazyka (syntax, fonetika, sémantika) sú potom štruktúrami nesúcimi informáciu o vzniknutých predstavách, pričom ich

---

⁴³ Obdobný systém získavania pojmov popisuje i Barry Smith; „Keď získavame napr. kategóriu vtáka, učíme sa, že vtáky majú (typicky) krídla, že vtáky môžu (typicky) lietať a že tieto dve vlastnosti navzájom súvisia.“ Smith, B., Mark, D.M. *Do mountain exist? Towards an Ontology of Landforms*. [WWW DOCUMENT] <<http://ontology.buffalo.edu/smith/articles/Mountains.pdf>> str.9

usporiadanosť zodpovedá ontologickej štruktúre reality, pretože ontologickej štruktúre reality zodpovedali už činnosti jedincov.

Daný proces mohol byť potom realizovaný v dvoch základných variantoch: a) daní jedinci už hovoria a proces aplikujeme na ich deti (hovoriaci dospelí vs. ich deti), alebo b) sú to subjekty na rovnakej mentálnej úrovni (prehistorické spoločenstvá). Pokiaľ ide o deti, tie imitujú správanie a rečové dispozície svojich rodičov. Pokiaľ ide o subjekty na rovnakej mentálnej úrovni, tie imitujú seba navzájom a vzájomné úspešnejšie fonetické alebo posunkové vyjadrenia a s nimi spojené prvé (pra)pojmy. Úspešnejšie v tomto prípade znamená rozšírenejšie, ergo nesúce intersubjektívne užitočnú informáciu odovzdávanú v rámci komunikácie. Tvorené pojmy vyjadrujú ďalej rovnakosť vnímania daných jedincov navzájom a ktorou sa rovnako potvrdzuje ontologická štruktúra vnímanej reality. Subjekty akoby sa v komunikácii uistili „chápeme to, vnímame to podobne“. Nomotvorný charakter myslenia môže samozrejme generovať aj neidentický obsah myslenia, t.j. daní jedinci tak, ako sa postupne vyvíja ich myslenie, generujú aj predpoklady o vlastnostiach vnímanej reality, ktoré nie sú podobné. To vytvára ďalej motiváciu, ktorá vedie k stále novým problémom, na ktoré musí ľudské myslenie reagovať.

Transformácia signálov a výkrikov do zmysluplných (pra)slov mohla teda prebiehať, na rozdiel do Pavlíkovej predstavy nielen v spore, ale aj v závislosti od dôležitosti činnosti jedinca v rámci skupiny, od rozdielnosti a podobnosti činnosti daných jednotlivcov v rámci skupiny, od rôznej tvorby predpokladov o realite členmi skupiny a nemôžeme vylúčiť ani iné predpoklady, ako je i snaha o porozumenie. V predstavenom ponímaní nie je zároveň vytváranie pojmov výsledkom samotnej poznávacej účelnosti. Naopak vytváranie pojmov je výsledkom vrodenných (nevyhnutných) predispozícií, založených na stanovovaní predpokladov o realite prostredníctvom nomotvorného charakteru myslenia človeka a týmto spôsobom postupne konštituovaného chápania vzájomných vzťahov reality. Tie sú až následne explifikované voči iným jednotlivcom v horde na základe zvukových (posunkových) signálov, z ktorých sú generované pojmy obsahujúce základné súvzťažnosti reality.

Na základe zakomponovania nomotvorného charakteru myslenia človeka do systému tvorby poznania môžeme potom opustiť predpoklad o nadradenosti normatívneho systému myslenia, ktorý obsahuje určité argumentačné problémy bez toho, aby sme narušili základné piliere teórie spontánneho poriadku, z ktorých Pavlík vychádza. Zakomponovanie nomotvorného charakteru myslenia človeka umožňuje vznik jednotlivých systémov poznania (kauzálny, teleologický i normatívny) a umožňuje aj ich vzájomnú prepojenosť bez toho, aby sme museli niektorý zo systémov myslenia stavať do popredia a historicky ho nadradovať nad iný systém. Nomotvorný charakter zároveň nenúti opúšťať teóriu spontánneho

(neplánovaného) vzniku jazyka i uvedomelej ľudskej bytosti aj vzhľadom na určitú aktívnu úlohu EGA človeka v celom procese. Zároveň táto koncepcia ukazuje tenkú červenú čiaru (nomotvorný charakter myslenia človeka), ktorá stojí za jednotlivými procesmi, ktoré vedú k vzájomnému chápaniu sa ľudských bytostí a možností ich vzájomnej komunikácie.

Myslím si, že tieto tvrdenia sú v súlade i s určitými faktami reality, ktoré sa vzťahujú napríklad k vzniku uvedomelých subjektov u výrazne postihnutých detí – hluché i slepé (známe príklady Heleny Kellerovej a Laury Bridgmanovej), či na vznik reči medzi postihnutými deťmi v Nikaragui (príklad vzniku creolských jazykov⁴⁴). Tieto a podobné príklady ukazujú, že uvedomelá bytosť – človek môže vzniknúť len v rámci ľudského spoločenstva⁴⁵, že myslenie človeka má spoločný základ – tvrdím, že je to práve nomotvorný charakter myslenia človeka a že je to práve samotná myseľ, ktorá je aktívnym prvkom pri vzniku poznania a premýšľania.

Záver

V tejto práci som sa snažil poukázať na určité problematické miesta Pavlíkovho systému, argumentovať v prospech funkcionality mysle, ktorú som nazval *nomotvorný charakter myslenia človeka* a zakomponovať ho do systému poznania. Zároveň som sa snažil preukázať opodstatnenosť predpokladu o nomotvornom charaktere myslenia človeka a na jeho základe modifikovať Pavlíkov názor na vznik jazyka, a tým i apriórnych súvzťažností mysle, ktoré sú podľa môjho názoru tvorené už na predpojmovej úrovni myslenia človeka v podobe predstáv. Predstavy sú až následne explifikované ako obsah myslenia voči iným jednotlivcom do podoby vznikajúceho jazyka. Ten je tak v nadväznosti na Pstružinu explifikovaná formou myslenia a generovania predstáv primitívnym EGOM o vnímaných obsahoch.

---

⁴⁴ O nevyhnutnosti vzniku pojmov, poznania a reči pozri tiež príklady creolských jazykov, či príklady vzniku posunkovej reči medzi hluchými deťmi v Nikaragui (Nicaraguan sign language), bližšie [WWW DOCUMENT] < http://en.wikipedia.org/wiki/Creole_languages >.

⁴⁵ Zaujímavými príkladmi nevyhnutnosti vývoja jedincov v uvedomelé ľudskej bytosti pokiaľ žijú v spoločenstve iných ľudí sú historické príklady týkajúce sa vývoja značne diskvalifikovaných jedincov - hluché a zároveň slepé deti, ktoré i napriek týmto hendikepom dokázali začať chápať pojmovu realitu (známe príklady Heleny Kellerovej a Laury Bridgmanovej) vid'. napr. v Cassirer, E. *Esej o človeku*. Bratislava: Pravda. 1977. str. 80 – 100; a naopak problémy pokiaľ daní jedinci nežijú v spoločenstve ľudí, ktoré ukazujú, že pokiaľ daní ľudia prežili vývojové obdobie bez prítomnosti ostatných ľudských bytostí v ríše fauny (tzv. vlčie deti; alebo „feral children“) neboli následne schopné ďalšej socializácie; najznámejším preskúmaným príkladom je prípad Genie, nesocializované dieťa držané mimo spoločenských kontaktov psychicky narušenými rodičmi z USA. Známe sú tiež príklady Amaly a Kamaly, či príklad Victor d’Aveyron; príklady pozri na [WWW DOCUMENT] <<http://www.feralchildren.com>>. Táto poznámka nie je prioritne o tom, či existujú, resp. existovali tzv. „vlčie deti“, deti priamo vychovávané vlkami; kritiku príbehov o výchove detí vlkami pozri Williams, P. *The Mother Wolf*. [WWW DOCUMENT] <<http://www.feralchildren.com/en/pager.php?df=williams>>; ale o tom, že nesocializácia detí spôsobuje ich neprirodený vývoj v plne uvedomelého človeka, čo porovnaj s prípadom Kellerová, Bridgmanová, či predchádzajúcou poznámkou pod čiarou.

Predstavením *nomotvorného* charakteru myslenia človeka odstraňujem zároveň i niektoré výhrady, ktoré som mal voči Pavlíkovej koncepcii vzniku jazyka a apriórnych súvzťažností mysle. Túto koncepciu sa pokúsim rovnako využiť i v nadväzujúcej práci zameranej na popis vzniku noriem distributívnej spravodlivosti a argumentácii v prospech apriórnej povahy spoločenskej koncepcie vlastníctva.